ილია ანთელავა

„ხელმწიფის კარის გარიგების" დათარიღებისა და ავტორის შესახებ

„ხელმწიფის კარის გარიგების" აღმომჩენი და პირველი გამომცემელი ე. თაყაიშვილი მას ათარიღებდა XIV ს-ის I ნახევრით. „ძეგლი უნდა ეკუთვნოდეს მეთოთხმეტე საუკუნეს, განსაკუთრებით გიორგი ბრწყინვალის დროს"[1]. ე. თაყაიშვილის დათარიღებას მხარი დაუჭირა ი. ჯავახიშვილმა[2]. XIV ს-ით დაათარიღეს ძეგლი მისმა შემდგომმა გამომცემლებმა ი. დოლიძემ[3] და ი. სურგულაძემ[4]. აღნიშნული დათარიღება მიღებულია „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების" III ტომშიც[5].

უკანასკნელ ხანს შ. მესხიამ სერიოზული ეჭვი გამოთქვა „კარის გარიგების" ტრადიციულად ქცეული დათარიღების საფუძვლიანობაში. მან მიუთითა, რომ „დღეს უყოყმანოდ გაზიარებული თვალსაზრისი — მისი გამოცხადება XIV ს. პირველი ნახევრის ძეგლად გადასინჯვას საჭიროებს"[6]. მან მიუთითა იმაზეც, რომ „კარის გარიგების" ცნობით, მანდატურთუხუცესობა და ამირსპასალარობა „შანშეთ სახლისა" იყო[7]. XIII ს-ის მიწურულიდან კი, როგორც სამართლიანად აღნიშნა შ. მესხიამ, მანდატურთუხუცესობა „შანშეთ სახლისა" კი აღარ იყო, არამედ ჯაყელების სახლისა[8]. მართლაც, როგორ შეეძლო გიორგი ბრწყინვალის თანამედროვეს დაეწერა, მანდატურთუხუცესობა „უფროს შანშეთ სახლისაო", როდესაც თვით გიორგი ბრწყინვალის პაპა (ვისთანაც ის გაზრდილა), ბექა ჯაყელი მანდატურთუხუცესი იყო და ეს თანამდებობა არც დაბრუნებია „შანშეთ სახლს". შ. მესხიას დასკვნით, „კარის გარიგება" XIII ს. II ნახევარში უნდა იყოს შედგენილი და არა XIV ს. I ნახევარში[9]. შ. მესხია აღნიშნულ საკითხს [illegible] ნაწერით შეეხო და [illegible] არ დაუზუსტებია ძეგლის შექმნის [illegible].

„ხელმწიფის კარის გარიგების" დათარიღებას შევეხეთ ჩვენც [illegible] მივიჩ-

---

[1] ე. თაყაიშვილი, ხელმწიფის კარის გარიგება, ტფ., 1920, გვ. VIII.

[2] ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, [illegible] I, ტფ., 1928, გვ. 67.

[3] ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, [illegible] გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ, [illegible], 1965, გვ. 601—608.

[4] [illegible] სამართლის ძეგლები, ი. სურგულაძის რედ., თბ., 1970, [illegible] „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიაში", ტ. III, გვ. 5.

[5] საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, თბ., 1979, გვ. 850.

[6] შ. მესხია, [illegible] პოლიტიკური [illegible] და [illegible] XII [illegible] ქართლ[illegible] 197[illegible], გვ. 71, სქოლიო 1.

[7] [illegible]

[8] [illegible]

[9] [illegible]

ნიეთ, რომ იგი შედგენილი უნდა ყოფილიყო XIII ს-ის 90-იან წლებში დავით ნარინის კარზე, დასავლეთ საქართველოში[10]. ამჯერად გვსურს ეს საკითხი უფრო დაწვრილებით განვიხილოთ და ზოგიერთი მომენტიც დავაზუსტოთ.

„კარის გარიგებაში" მოიხსენიება „პატრონი", ე. ი. მეფე, მისი სახელის აღუნიშნავად[11]. ამ „პატრონის" ვინაობის გარკვევას არსებითი მნიშვნელობა აქვს ძეგლის დასათარიღებლად. ანონიმი ავტორი აღნიშნავს: „მე ვიცი პატრონისა ბრძანებად"[12]; „პატრონისაგან არ მასმია"[13]. ე. ი. ძეგლის შემდგენი პირად კონტაქტში იყო მეფესთან. თუ ძეგლი XIV ს-ის I ნახევრისაა, ცხადია, როგორც აღნიშნავენ კიდეც მკვლევრები, იგი გიორგი ბრწყინვალე უნდა იყოს. ჩვენი აზრით, ეს „პატრონი" დავით რუსუდანის ძეა. „კარის გარიგება" ამისთვის რამდენიმე საყრდენს გვაწვდის.

„კარის გარიგების" ანონიმი ავტორი აღნიშნავს: „საწოლის მწიგნობარის წყევა დაუწერია და პატრონისაგან არ მასმია. მისმან კეთილმან! და ალის ჰალის, ოდეს მათი შვილი მოვიდა, შეიყარნეს, კათალიკო[ზ]ი თანა ჰყვა და ეკლესიის კარს დგა. და რა წყევის ჟამი მოვიდეს, საწოლის მწიგნობარი ინასარიძე პატრონს წინაშე დგა და პატრონმან ბრძანა: „ვინ უწყის კათალიკოზით". და მიბრძანეს მე ვაწყევლ. ამის სიტყვსათვის სოფრომისძე იტყჳს: და მეორეს წელს ეგრე ბრძანა: „ამირეჯიბს მართებსო... მაშინ ამირეჯიბი ქვაბლიძე არა იყო მანდა"[14].

ციტირებულ ტექსტში აღნიშნულია, რომ „პატრონი" თავის შვილს შეხვედრია ალის ჰალას. მას ხლებია საწოლის მწიგნობარი ინასარიძე („პატრონს წინაშე დგა") და ჩვენი ავტორი, რომლისთვისაც კათალიკოსის წყევა უბრძანებიათ („მიბრძანეს მე ვაწყევლ"). ამგვარი შეხვედრა მომდევნო წელსაც შემდგარა. მეორე შეხვედრის დროს „გარიგების" ავტორი იქ არ ყოფილა და მისთვის „ბრძანებას" („ამირეჯიბს მართებსო") იგი ვინმე სოფრომისძის ცნობის მიხედვით გადმოგვცემს („ამის სიტყვსათვის სოფრომისძე იტყჳს"). მეორე შეხვედრასთან დაკავშირებით პიროვნულად დასახელებულია ამირეჯიბი ქვაბლიძე, რომელიც „არა იყო მანდა".

ნაჩვენებია, რომ მოტანილ მონაკვეთში საუბარია დავით ნარინზე („პატრონი") და მისი უფროსი [illegible], აღმოსავლეთ საქართველოს მეფის [illegible] შეხვედრაზე ალის ჰალას. [illegible] ნობილია, რომ [illegible] დის [illegible] შემდეგ, აღმოსავლეთ საქართველოში [illegible] რუსუდანის [illegible] უფროსი ვაჟი ვახტანგი[15]. იგი სულ სამი წელი [illegible][16] და ალის ჰალას [illegible] მამა-შვილის შეხვედრები დათარიღდება 1289–1292 [illegible]

---

[10] [illegible] „ბელმწიფის კარის გარიგების" [illegible] № 7, [illegible] 1290 წ. [illegible]

[11] [illegible]

[12] იქვე.

[13] იქვე, გვ. 90.

[14] იქვე.

[illegible]

ახლო იყო აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს სამეფოების საზღვართან. ნიშანდობლივია, რომ „კარის გარიგება“ ცნობას გვაწვდის ალის ჭალას ორი შეხვედრის შესახებ. გაუგებარია, რატომ უნდა შეხვედროდა შვილს გიორგი ბრწყინვალე ალის ჭალას ზედიზედ ორჯერ, ერთი წლის გამოშვებით?! „ხელმწიფის კარის გარიგების“ ციტირებულ ადგილას რომ ნამდვილად დავით რუსუდანის ძისა და ვახტანგის შეხვედრაზეა საუბარი, ამტკიცებს ამ შეხვედრების ზოგიერთი დამსწრისა თუ მათთან დაკავშირებით ნახსენები პირების ვინაობა.

„კარის გარიგებაში“ აღწერილი ალის ჭალის პირველი შეხვედრის დროს მეფეს ხლებიან საწოლის მწიგნობარი ინასარიძე და ჩვენი ანონიმი ავტორი. „მეორეს წელს“ შეხვედრასთან დაკავშირებით ავტორი იხსენიებს „აძირეჯიბ ქვაბლიძეს“ და ვინმე სოფრომისძეს, რომელიც მისთვის მეორე შეხვედრის შესახებ ინფორმატორი ყოფილა.

ყველა დასახელებული პირები დავით რუსუდანის ძის გარემოცვაზე მიგვითითებენ.

შევეხოთ ვინმე სოფრომისძის ვინაობას. სოფრომისძის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ იგი „კარის გარიგების“ მსგავსი თხზულების ავტორი უნდა ყოფილიყო[17]. ამ აზრს წყარო არ ადასტურებს, მაგრამ საინტერესო სხვა რამაა. ჩვენთვის ცნობილ წყაროებში ვხვდებით ორ სოფრომისძეს. ფრიად სიმპტომატურია, რომ ორივე დავით რუსუდანის ძის გარემოცვაში ჩანან. ერთ-ერთი სოფრომისძე, როგორც ეჭვმიუტანლად დგინდება სათანადო მასალიდან, უნდა იყოს ილარიონ ოპიზარი, რომელიც მოიხსენიება იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის ხელნაწერთა ანდერძებში[18].

ილარიონ ოპიზარი დავით ნარინის დავალებით [illegible]II ს-ის 70-იან წლებში იერუსალიმში იმყოფებოდა და. შეესწრო ჯვარის მონასტრის „დატყვევებას“[19]. ილარიონ ოპიზარი რომ სოფრომისძე იყო, ჩანს ერთი ანდერძმინაწერიდან:. „... დავწერე ანდერძი ესე ამა წმინდასა სახარებასა შინა მეფისა მოძღუარმან ბერმან ილნრიონ (sic) სოფრომის ძემან მას ჟამსა ოდეს პატრონმან დავით მეფემან ძემან რუსუ[illegible]ისა[illegible]ნ ოპიზით წამომიყვანეს და [illegible]ელათს ქედს წმიდათა მთავარ ანგელოზთა [illegible] მამყოფეს“[20]. „მოძღ[illegible] ჩუენს [illegible]ლარიონს“ იხსენიებს დავით ნარინი გე[illegible] ბოძებულ სი[illegible]შიც[21]. ამრიგად, როგორც ჩა[illegible], დავით ნარინის მოძღვარი [illegible] ილარიონ[illegible] სოფრ[illegible]ისძე იყო[22].

დავით რუსუდანის ძის კარზე, [illegible] ვნიშნეთ, ჩანს [illegible] სოფრომისძეც. [illegible]კითისა და მ[illegible] [illegible] [illegible]ტანგის ს[illegible]ლი, [illegible]ქებული ზარადხან ს[illegible] უხუცეს ვახტანგ [illegible] [illegible]აუწერია „[illegible]ადხანის მწიგნობარს“ გიორგი სოფრ[illegible] სძეს[23].

---

[17] [illegible] ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის [illegible]ტორია, წ. I, გვ. 66.

[18] [illegible]. მარი, იერუსალიმის ქართულ ხელნაწერთ მოკლე აღწერილობ[illegible], [illegible], 1955, გვ. 35, 52.

[19] ვ. ინგოროყვა, თხზ., ტ I, თბ. [illegible] გვ. 740.

[20] ე. თაყაიშვილი, არქეოლ[illegible] ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, პარიზი, 1937, გვ. 39[illegible]

[21] ქართული სამართლის ძეგლები [illegible] გვ. 74.

[22] [illegible] მეტრეველი, მასალები [illegible] ქართული კოლონიის [illegible]ტორიისათვის, თბ., 19[illegible]2, გვ. 42—43; სქოლიო 116.

[23] [illegible] კაკაბაძე, [illegible] [illegible] [illegible]ნის მიერ მიცემული, [illegible]ისტორიო მოამბე, წ 1. ტფ., 1925, გვ. 238—2[illegible]

ალის ჭალას შეხვედრის დროს მეფეს შეიძლებოდა ხლებოდა მისი მოძღვარიც და ზარადხანის მწიგნობარიც, მაგრამ უფრო საფიქრებელია, რომ ილარიონ სოფრომიძეს ავტორი „აპიზარად" მოიხსენიებდა. ამიტომაც, თითქოს მისაღები ჩანს, რომ „კარის გარიგების" ავტორის ინფორმატორი სოფრომისძე ზარადხანის მწიგნობარი უნდა იყოს. ყოველ შემთხვევაში ფაქტი ერთია — წყაროებში შემორჩენილი ორივე სოფრომისძიდან, ილარიონიც და გიორგიც დავით რუსუდანის ძის უახლოეს გარემოცვას ეკუთვნიან.

დავით რუსუდანის ძის და არა გიორგი ბრწყინვალის გარემოცვაზე პირდაპირ მიგვითითებს „ამირეჯიბი ქვაბლიძე". „კარის გარიგებაში" მოხსენიებული ამირეჯიბი ქვაბლიძე უნდა იყოს იგივე პირი, რომელიც დადასტურებულია დავით ნარინის ცოლის, თამარ ემენელაძისძის ასულის სიგელში: „კითხვითა და ბრძანებითა ღმრთისა სწორისა მეფეთ-მეფისა დავითისათა... ვიყიდე სოფელი ქვახჭირი მათისა ამირაჯიბის ქობულისძისა ბელესაგან"[24].

„კარის გარიგებაში" იხსენიება ასევე საწოლის მწიგნობარი ინასარიძე, რომელიც ალის ჭალის შეხვედრის დროს „პატრონს წინაშე დგა". XIII ს-ის მიწურულით დათარიღებულ ლაბეჭინელის მინაწერში აღნიშნულია, რომ ლაბეჭინელს მოუგია ერთი გლეხი „ნიკოლოზის ინასარიძისეული"[25]. ჩვენი აზრით, ლაბეჭინელის მინაწერის ნიკოლოზ ინასარიძე, დავით ნარინის საწოლის მწიგნობარი, „კარის გარიგებაში" მოხსენიებული ინასარიძეა და იგივე პირი, რომელიც დავით ნარინისავე ერთ სიგელში იხსენიება როგორც „საწოლთა და საჭურჭლის მწიგნობარი ნიკოლოზი"[26].

ამრიგად, ვფიქრობთ, საკმაო საფუძველი არსებობს ვამტკიცოთ, რომ „კარის გარიგების" „პატრონი" დავით რუსუდანის ძეა. ჩვენი ანონიმი ავტორი, რომელიც ესწრებოდა ალის ჭალის შეხვედრას, უშუალოდ ისმენდა „პატრონის" აზრებს სამეფო კარის ეტიკეტის ამა თუ იმ საკითხზე, მოღვაწეობდა დავით ნარინის და არა გიორგი ბრწყინვალის კარზე. იგივე ითქმის საწოლის მწიგნობარ ინასარიძეზე, ამირეჯიბ ქვაბლიძეზე, სოფრომისძეზე.

„კარის გარიგება" შედგენილი უნდა იყოს დავით ნარინის სიცოცხლეშივე, მისი მეფობის მიწურულს. ამას რამდენიმე გარემოება ამტკიცებს. დოკუმენტში აღწერილია ფაქტი დავით ნარინისა და ვახტანგის ალის ჭალას შეხვედრებისა, რაც აღნიშნულისამებრ, 1289—1292 წწ. უნდა მომხდარიყო. ასევე, ვახტანგისა და მისი ძმის კონსტანტინეს „დალოცვილ" მეფეებად მოიხსენიებს[27]. „ხელმწიფის კარის გარიგებაში" აღნიშნულია, რომ ქუთაისის სასახლეში „[illegible] [illegible] ვახტანგ დალოცვილს და მეორე კონსტანტინეს"[28]. ამან შეიძლება შეგვიქმნას შთაბეჭდილება, რომ დავით ნარინი გარდაცვლილია, მაგრამ საფიქრებელია, რომ აქ ვახტანგისა და კონსტანტინეს დავით ნარინის [illegible] „დალოცვა" უნდა იგულისხმებოდეს და არა მათი მეფედ კურთხევა მამის სიკვდილის შემდეგ. ვახტანგი უფრო [illegible] გარდაიცვალა, ვიდრე მამამისი დავით ნა-

---

[24] ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 75.

[25] ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, არქეოლოგიური მოგზაურობა ლეჩხუმ-სვანეთში, გვ. 21.

[26] ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 75. მოტანილ საბუთებში რომ ერთი და იგივე პირ[illegible], საიდანაც ჩანს, რომ ლაბეჭინელს „მოუგია" ერთი გლეხი „ნიკოლოზის ინასარიძისეული". [illegible] საწოლის მწიგნობარი ბერი იყო, მას ქონება არ ჰქონდა და როგორც ჩანს, ერთი გლეხი [illegible] მამულიდან ლაბეჭინელს რგებია თავისი ეკლესიისათვის.

[27] ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 91.

[28] იქვე.

რინი და ცხადია, „პირველ ვახტანგის დალოცვაში“, რაც ქუთაისის საყდარში მომხდარა, მხოლოდ მისი თანამოსაყდრეობა შეიძლება იგულისხმებოდეს. აღმოსავლეთ საქართველოს მეფედ ვახტანგი აკურთხეს არა ქუთაისში, არამედ აღმოსავლეთ საქართველოში (უეჭველია მცხეთაში). ჟამთააღმწერლის ცნობით, აღმოსავლეთ საქართველოს დიდებულებმა ვახტანგი „დასუეს ტახტსა სამეფოსა და აღასრულეს წესი კურთხევისა“[29]. ვახტანგის თანამოსაყდრეობა დოკუმენტურადაა დადასტურებული ზარადხანის უხუცეს ვახტანგ თულასძისადმი ბოძებული სიგელით[30]. აღმოსავლეთ საქართველოში დავით ნარინის თანამოსაყდრე ვახტანგის გამეფებისა და მცირე ხნის შემდეგ მისი სიკვდილისთანავე, უეჭველია დავით ნარინმა კონსტანტინე აიყვანა ტახტზე. ასე რომ, ჩვენი აზრით, „ხელმწიფის კარის გარიგება“, რომელზეც მუშაობა ალბათ დიდხანს გრძელდებოდა, დავით ნარინის სიცოცხლეშივე იქნა დასრულებული. იმ ფაქტს, რომ დოკუმენტის დასრულებისას დავით ნარინი ცოცხალი იყო, ზოგიერთი დეტალიც გვემოწმება. ძეგლის ავტორი არც ვახტანგსა და არც კონსტანტინეს „პატრონობით“ არ იხსენიებს. მისთვის „პატრონი“ ერთია და იმდენად ცნობილი, რომ მისი სახელის მოტანაც ზედმეტად მიაჩნია. ყურადსაღებია ასეთი დეტალიც: „პატრონისაგან არ მასმია, მისმან კეთილმან“. გამოთქმა „მისმან კეთილმან“ მიუთითებს, რომ ის, ვისაც იგი მიემართება, ცოცხალია. გარდაცვლილ „პატრონზე“, თუ ანალოგიებით ვიმსჯელებთ, ავტორს უნდა ეთქვა: „სულკურთხეული პატრონი“, ან „სანატრელი პატრონი“.

ამდენად, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „ხელმწიფის კარის გარიგებაზე“ მუშაობა დასრულდა დავით ნარინის სიცოცხლეშივე. ეს ამავე დროს არ ნიშნავს, რომ დოკუმენტის დასრულებისას ტახტზე კვლავ დავითი იჯდა. „ხელმწიფის კარის გარიგება“ კონსტანტინეს მეფობაში უნდა იყოს დამთავრებული. ამაზე მიგვანიშნებს „კარის გარიგების“ ცნობა კონსტანტინეს ქუთაისის საყდარში დალოცვის შესახებ. დავით ნარინის უფროსი ვაჟისა და თანამოსაყდრის, დასავლეთ საქართველოს ტახტის მემკვიდრის ვახტანგის აღმოსავლეთ საქართველოში გამეფება რეალურ საშუალებად იყო მიჩნეული ორივე ტახტის კვლავ გასაერთიანებლად[31]. ბუნებრივია, რომ ვახტანგის სიცოცხლეში არ შეიძლებოდა კონსტანტინე მეფედ დაელოცათ ქუთაისში. მას შემდეგ, რაც ვახტანგი გარდაიცვალა და ორივე სამეფოს გაერთიანების გეგმა ჩაიშალა, ბუნებრივია ქუთაისის ტახტზე კონსტანტინე ასულიყო. როგორც ზოგიერთი მასალიდან ჩანს, კონსტანტინე ტახტზე მამის სიცოცხლეშივე დამჯდარა.

ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით, ვახტანგ დავითის ძე გარდაიცვალა 1292 წელს. „ხოლო ესმა რა მეფესა ნარინ-დავითს სიკუდილი ძისა თჳსისა, დამძიმდა ფრიად და დასნეულდა მიერითგან. შემდგომად მოკუდა იგიცა ქორონიკონსა ჩსჟგ, ქართულსა ფიგ“[32]. ე. ი. დავითი 1293 წელს, შვილის გარდაცვალების მომდევნო წელს გარდაცვლილა. ვახუშტის ეს ცნობა ისტორიოგრაფიაში მიღებულია და უახლეს ლიტერატურაშიც გაზიარებული[33]. XVIII საუკუნის ის-

[29] ჟამთააღმწერელი, გვ. 293.

[30] იხ. ს. კაკაბაძე, თულასძეთა სიგელი, საისტორიო მოამბე, წიგნ. I, გვ. 238—239; მ. ბერძნიშვილი, ქართული დიპლომატიკის ისტორიიდან, ქართული წყაროთმცოდნეობა, ტ. V, თბ., 1978, გვ. 55.

[31] საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, გვ. 608.

[32] ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 238.

[33] საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, გვ. 608.

ტორიკოსის ამ ცნობას ეწინააღმდეგება ჟამთააღმწერლის ცნობა, რომელიც ბევრად უფრო ახლოს იდგა ჩვენთვის საინტერესო ხანასთან. მისი მონაცემებით: „გარნა ესოდენ მოიცვა მწუხარებამან (დავით ნარინი. — ც. ა.), რომელ ვერღარა პოვა ლხინება. და შემდგომად მ ც ი რ ე თ ა წ ე ლ თ ა მანცა შეისვენა"[34]... (ხაზი ჩვენი. ც. ა.). როგორც ვხედავთ, ჟამთააღმწერლის მიხედვით დავით ნარინი გარდაცვლილა არა ვახტანგის გარდაცვალების მომდევნო, 1293 წელს, არამედ „შემდგომად მცირეთა წელთა", რაც ცხადია, სრულიადაც არაა ერთი და იგივე. ჩვენს წყაროებში, კერძოდ ჟამთააღმწერელთან და ვახუშტისთან დაშვებულია ერთი შეცდომაც, როგორც ჩანს, სათანადო ინფორმაციის უქონლობის გამო. ორივე ავტორის ცნობით, კონსტანტინემ ტახტი მამის, დავით ნარინის გარდაცვალების შემდეგ მიიღო. არსებობს უტყუარი მასალა იმის სამტკიცებლად, რომ სიცოცხლის ბოლო წლებში დავით ნარინი ბერად შემდგარა გელათში და როგორც ჩანს, იქვე გარდაცვლილა. გელათში, სამხრეთ-აღმოსავლეთ მინაშენში გამოვლენილია დავით ნარინის ორი ფრესკული გამოსახულება. ერთზე იგი სამეფო ტანსაცმელშია გამოწყობილი, ხოლო მეორეზე კი ბერისა[35]. აშკარაა, რომ დავით ნარინი სიცოცხლის ბოლოს, საფიქრებელია ვახტანგის გარდაცვალების შემდეგ, ტახტიდან გადამდგარა და კონსტანტინე გაუმეფებია.

ამ ფაქტებიდან გამომდინარეობს დასკვნა, რომ „ხელმწიფის კარის გარიგების" ჩვენს ხელთ არსებული ვერსია დასრულებულია კონსტანტინეს მეფობაში, მისი მამის, ბერად აღკვეცილი დავით ნარინის სიცოცხლეშივე. მისი მოხელისა და კარისკაცისათვის, როგორადაც საგულვებელია „ხელმწიფის კარის გარიგების" ანონიმი ავტორი, თუნდაც ბერად შემდგარი დავით ნარინი, ცხადია „პატრონად" რჩებოდა.

ყურადღება უნდა მივაქციოთ ერთ მომენტს. „კარის გარიგების" ავტორის მიზანი ერთიანი საქართველოს კარის აღწერა ყოფილა, მაგრამ მას, გასაგები მიზეზების გამო გაპარვია ზოგიერთი დეტალი, რომელიც პირდაპირ მიგვანიშნებს ძეგლის შედგენის ადგილზე: „მოძღვართ-მოძღვარი დარბაზს აწვიონ, შინაური დარბაზის ერი უნდა და ერთი ჯორი და სამი ცხენი მოძღვართ-მოძღვრისათვის და ორნი მისთა მოწაფეთათჳს"[36]. ცხადია, აქ საუბარია გელათის მოძღვართ-მოძღვრის წვევაზე ქუთაისის სასახლეში. ძნელი დასაჯერებელია, გიორგი ბრწყინვალეს თბილისიდან გელათში „შინაური დარბაზის ერი", ერთი ჯორი და სამი ცხენი გაეგზავნა მოძღვართ-მოძღვრის მოსაწვევად. აზრი, რომ „კარის გარიგება" დასავლეთ საქართველოშია შექმნილი, სრულებით ახალი არაა. ეს ჯერ კიდევ ძეგლის პირველმა გამომცემელმა ე. თაყაიშვილმა[37] და ი. ჯავახიშვილმა[38] შენიშნეს და სათანადო მრავალ რეალიაზე მიუთითეს. რაც შეეხება „გარიგების" დათარიღებას გიორგი ბრწყინვალის ზეობით, ჩვენ მას ვერ გავიზიარებთ. გიორგი ბრწყინვალე ძეგლში არც პ ი რ დ ა პ ი რ და არც

[34] ჟ ა მ თ ა ა ღ მ წ ე რ ე ლ ი, გვ. 295. უნდა ვიფიქროთ, რომ ვახუშტის კონსტანტინეს გამეფების თარიღი მიუჩნევია დავით რუსუდანის ძის გარდაცვალების თარიღად.

[35] რ. მ ე ფ ი ს ა შ ვ ი ლ ი, ისტორიულ პირთა ახლად აღმოჩენილი პორტრეტი გელათის ტაძარში, გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება", № 51, 1951; Г. А л и б е г а ш в и л и, Светский портрет в Грузинской средневековой монументальной живописи, Тб., 1979, გვ. 93, ტაბ. 34—35.

[36] ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 90.

[37] ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, ხელმწიფის კარის გარიგება, გვ. IX—XIV.

[38] ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული სამართლის ისტორია, წ. I, გვ. 66.

მინიშნებით არ იხსნება. ეს ფაქტი, რომ „გარიგების" ხელნაწერი აკინძული იყო „ძეგლისდებასთან" ერთად, არაფერზე მეტყველებს.

დავით რუსუდანის ძის კარზე უნდა მიგვითითებდეს ზოგიერთი დეტალიც. „გარიგების" ავტორი აღნიშნავს, რომ გიორგი მეფეს, თამარის მამას, გაუკეთებინებია აბჯარი („ჯაჭვი") „სალამასურის სახესა ზედა და მას ჩაიცმიდეენ"[39]. ჟამთააღმწერლის ცნობით, როდესაც ულუ დავითმა და დავით ნარინმა სამეფო საჭურჭლე გაიყვეს: „ჯაჭვ იგი სახელდებული სალმასური... რუსუდანის ძესა დავითს მიხუდა"[40]. „კარის გარიგებაში" სწორედ ეს „სალმასური ჯაჭვია" ნახსენები და ნათელი უნდა იყოს, რომ აქ დავით რუსუდანის ძის კარზეა საუბარი.

ის ფაქტი, რომ „ხელმწიფის კარის გარიგებაში" აღწერილია ერთიანი საქართველოს სამეფო კარი, ხოლო დავით რუსუდანის ძე დასავლეთ საქართველოს მეფე იყო, სრულებით არ ეწინააღმდეგება ჩვენს დასკვნებს. საქართველო თეორიულად მაინც ერთიანი რჩებოდა და ვახტანგის აღმოსავლეთ საქართველოს ტახტზე ასვლის შემდეგ, ეს პრაქტიკულად განსახორციელებელიც ჩანდა.

შესაძლებელია გამოითქვას მოსაზრება „კარის გარიგების" ავტორის საქმიანობის შესახებ. ე. თაყაიშვილის აზრით, ავტორი შეიძლება „განმგეთუხუცესი" ყოფილიყო[41]. ვფიქრობთ, მეტი საფუძველი არსებობს მის დავით რუსუდანის ძის ეჯიბად მიჩნევისათვის.

„კარის გარიგების" ავტორი სასახლის ცერემონიალისა და ეტიკეტის სპეციალური ცოდნით აღჭურვილი პიროვნებაა. მას პოლემიკაც კი აქვს გამართული „წვევის" ცერემონიალზე და „პატრონის" ავტორიტეტსაც იშველიებს[42]. ამასთან, იგი ისეთ პირად მოჩანს, ვისაც მეფე ესაუბრებოდა სწორედ ეტიკეტის საკითხებზე; „მე ვიცი პატრონისა ბრძანებად, რომე ოთხნივე დაისხმიან დიდრონანითა სკამითა"[43]. ამგვარი სიტუაციისათვის ორი რამ იყო საჭირო — მეფესთან სიახლოვე და სასახლის ეტიკეტთან სამსახურეობრივი კავშირი. ჩვენი ავტორი, როგორც ჩანს, ორივე ამ პირობას აკმაყოფილებდა. ალის ჰალას შეხვედრის დროს მეფეს სწორედ ჩვენი ავტორისათვის უბრძანებია კათალიკოსის წვევა[44]. აქედან ნათლად ჩანს, რომ „წვევა" მისი ფუნქცია ყოფილა. ამასთან, ეჯიბები მეფის პიროვნებასთან დაახლოებულნი ჩანან. „ისტორიათა და აზმათა" ცნობით, თამარი დასავლეთ საქართველოს ამბოხებულ დიდებულებს უგზავნიდა „შინაურსა ეჯიბსა"[45]. ე. ი. ეჯიბი მეფის „შინაური" იყო. ეს სიახლოვე კარგად ჩანს „კარის გარიგებიდანაც": „ეჯიბმან, რომელიც იყოს, შევიდეს, ეთაყვანოს მეფესა და მეფე ეთაყვანოს... სამი ბიჯი წამოი[ა]როს მეფემან... აკოცოს"[46]. ამგვარი პრივილეგია სხვა მოხელეთა მიმართ არაა დადასტურებული.

„კარის გარიგების" ავტორი რომ სწორედ ეჯიბი უნდა იყოს, საკმაო სიცხადით ჩანს ალის ჰალას შეხვედრის შესახებ მონაკვეთიდან. „გარიგების" ავტორი ეკამათება ჩვენთვის უცნობი თხზულების ავტორს, რომელსაც კათალი-

---

39 ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 81.
40 ჟამთააღმწერელი, გვ. 243.
41 ე. თაყაიშვილი, ხელმწიფის კარის გარიგება, გვ. XVI.
42 ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 90.
43 იქვე, გვ. 89.
44 იქვე, გვ. 90.
45 ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 50.
46 ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 90.

კოსის საწოლის მწიგნობრის მიერ წვევა „დაუწერია“[47]. იგი აღნიშნავს, ამგვარი რამ „პატრონისაგან არ მასმია“[48]. მეფემ სწორედ ჩვენს ავტორს უბრძანა კათალიკოსის წვევა. მეორე წელს კი მეფეს უთქვამს „ამირეჯიბს მართებს ოთხთა მონაზონთა და სამთა ვეზირთა წვევაო“[49]. აქედან ნათლად ჩანს, რომ ავტორი არც ამირეჯიბია და არც საწოლის მწიგნობარი, კათალიკოსის წვევა კი დაავალეს. „წვევა“, სხვა ფუნქციებთან ერთად ამირეჯიბის ხელქვეითი ეჯიბების საქმე იყო: „...მას ეტყოდნენ დარბაზის ერნი რაჲ ენებათ მეფისა მოკსენებად, და თავისწინაობასა შინა ვერვინ შევიდის მეფისა, თჳნიერ მისსა“[50]. შეუძლებელია, მეფეს კათალიკოსის წვევა ნებისმიერი კარისკაცისათვის დაევალებინა. იგი სათანადო ფუნქციის მატარებელი უნდა ყოფილიყო.

ამდენად, ჩვენი აზრით, „ხელმწიფის კარის გარიგების“ ავტორი უნდა ყოფილიყო სასახლის ცერემონიალთან, „წვევასთან“ და „დასხმასთან“ დაკავშირებული პირი, კერძოდ კი დავით რუსუდანის ძის ერთ-ერთი ეჯიბი. სავსებით ბუნებრივია, რომ სამეფო კარის ეტიკეტი, ტრადიციულად ჩამოყალიბებული ცერემონიალისა და მოხელეთა უფლება-მოვალეობის „ოქმი“, აღნუსხვა სწორედ ეჯიბს, ამ ცერემონიალთან თავისი საქმიანობის ხასიათით დაკავშირებულ მოხელეს შეედგინა.

И. П. АНТЕЛАВА

О ДАТИРОВКЕ И АВТОРЕ «РАСПОРЯДКА ГОСУДАРЕВА ДВОРА».

Резюме

В научной литературе «Распорядок государева двора» датируется I пол. XIV в. Автор приходит к выводу, что «Распорядок» создан в 90-х годах XIII в. при дворе западногрузинского царя Давида Нарина.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტმა მ. დუმბაძემ.

[47] ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 90.

[48] იქვე.

[49] იქვე.

[50] ვ ა ხ უ შ ტ ი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 22.